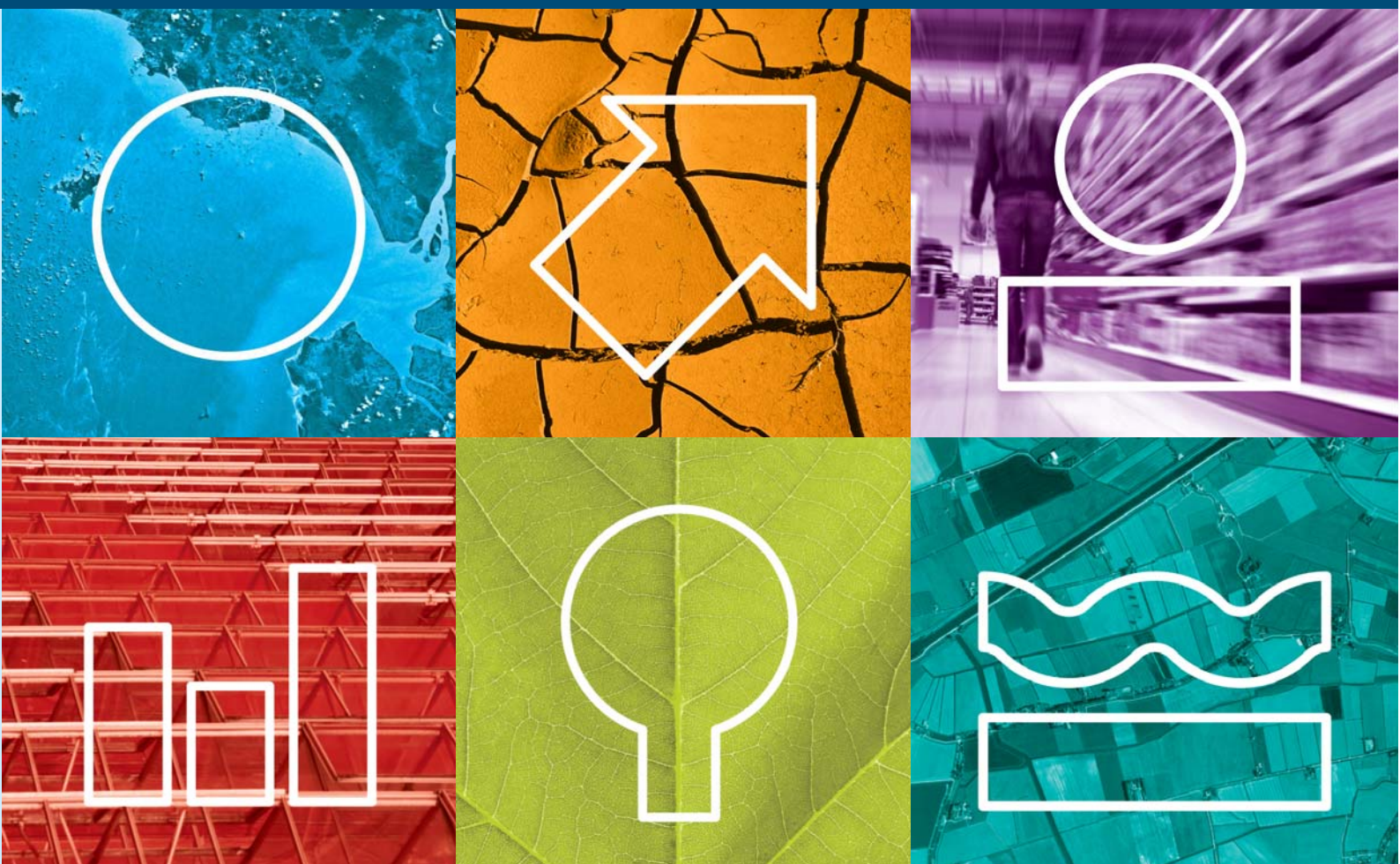

Inventarisatie van de economische schade van het verbod op de verrijkte kooi

LEI

WAGENINGEN UR

Inventarisatie van de economische schade van het verbod op de verrijkte kooi

P. van Horne

I. Vermeij (Wageningen UR Livestock Research)

H. van der Veen

W. Baltussen

Nota 09-089

November 2009

Projectcode 31987

LEI Wageningen UR, Den Haag

LEI Wageningen UR kent de werkvelden:

- Internationaal beleid
- Ontwikkelingsvraagstukken
- Consument en ketens
- Sectoren en bedrijven
- Milieu, natuur en landschap
- Rurale economie en ruimtegebruik

Dit rapport maakt deel uit van het werkveld Sectoren en bedrijven.

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

Inventarisatie van de economische schade van het verbod op de verrijkte kooi

Horne, P. van, I. Vermeij, H. van der Veen en W. Baltussen

Nota 09-089

18 p., fig., tab., bijl.

Op verzoek van het ministerie van LNV is geïnventariseerd wat de economische schade is van het verbod op de verrijkte kooi.

© LEI, 2009

Overname van de inhoud is toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

Het LEI is ISO 9000 gecertificeerd.

Inhoud

	Woord vooraf	5
1	Inleiding	6
	1.1 Inleiding en doel	6
	1.2 Onderzoeksvragen	6
	1.3 Werkwijze, bronnen en opbouw van de notitie	7
2	Resultaten	8
	2.1 Inventarisatie aantal bedrijven	8
	2.2 Afschrijvingstermijn	8
	2.3 Uitgangspunten investeringen	9
	2.4 Sloopkosten	10
	2.5 Schadeberekeningen	10
3	Conclusies	13
	Literatuur	17
	Bijlage	
	Overgangstermijnen in het buitenland	18

Woord vooraf

In het Legkippenbesluit 2003 (hierna: het besluit) worden regels vastgelegd voor het houden van legkippen in Nederland. Dit besluit is een algemene maatregel van bestuur en is onderdeel van de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren. In het besluit wordt het houden van legkippen in verrijkte kooien verboden en het houden van legkippen in kooien is alleen nog toegestaan volgens de normen van Koloniehuisvesting (afgeleid van de Duitse 'Kleingruppenhaltung'). Door deze wijziging zijn verrijkte kooien en te verrijken kooien, na een bepaalde overgangstermijn, niet meer toegestaan in Nederland. De betreffende ondernemers leiden hierdoor mogelijk schade.

In de motie Atsma c.s. (Kamerstuk 21501-32, nr. 347) wordt de regering gevraagd een onafhankelijk onderzoek te laten uitvoeren naar de directe en indirecte schade voor de groep ondernemers die al geïnvesteerd hebben in een verrijkte of te verrijken kooi. Bij de berekeningen wordt uitgegaan van een overgangstermijn voor bestaande verrijkte en te verrijken kooien tot 2017 en een situatie met een overgangstermijn tot 2021.

Deze notitie geeft antwoord op de door het ministerie van LNV gestelde vragen. Dit onderzoek is uitgevoerd door een team van onderzoekers van het LEI en Livestock Research, waarbij de projectleiding in handen was van P. van Horne. Het rapport is besproken met een klankbordgroep met daarin vertegenwoordigers van LNV en de sectororganisaties PPE, NOP en NVP.

Prof.dr.ir. R.B.M. Huirne

Algemeen directeur LEI Wageningen UR

1 Inleiding

1.1 Inleiding en doel

Bij de bespreking van het Legkippenbesluit zijn door de vaste commissie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit vragen gesteld aangaande de overgangstermijn om te komen tot een verbod op het houden van leghennen in verrijkte kooien. In een motie wordt de regering gevraagd een onafhankelijk onderzoek te laten uitvoeren naar de directe en indirecte schade in de vorm van inkomensderving voor de groep ondernemers die al geïnvesteerd hebben in een verrijkte of te verrijken kooi. Hierbij wordt uitgegaan van een overgangstermijn voor bestaande verrijkte en te verrijken kooien tot 2017 en tot 2021. In een brief aan de kamer (Kamerstukken 2008-2009, nr. 248) heeft de minister van LNV een voorstel gedaan voor een overgangstermijn voor de bestaande verrijkte en te verrijken kooien tot 1 januari 2021. Later is in de kamer een motie van Ouwehand c.s. aangenomen om de overgangstermijn te verkorten tot 1 januari 2017.

In deze notitie wordt antwoord gegeven op de gestelde vragen. In paragraaf 1.2 zijn de gestelde onderzoeksvragen aan het LEI vermeld. De notitie beperkt zich tot de gestelde vragen. Voor meer achtergrondinformatie over de diverse aspecten rondom de houderij van leghennen en de verschillende huisvestingsystemen wordt verwezen naar LEI-rapport 2.07.10 uit 2007 (*Verbod op verrijkte kooien voor leghennen in Nederland*).

1.2 Onderzoeksvragen

Op basis van de door LNV gestelde onderzoeksvragen en na overleg met de klankbordgroep zijn de volgende vragen geformuleerd:

1. Welke elementen voor *directe* schade kunnen worden onderscheiden voor de groep van ondernemers die hebben geïnvesteerd in een verrijkte of te verrijken kooi?
2. Welke directe schadeposten zijn gangbaar in het kader van discussies over wettelijke overgangstermijnen en economische afschrijvingstermijnen?
3. Hoe hoog is de totale directe schade, de directe schade op bedrijven met verrijkte kooien en de directe schade op bedrijven met te verrijken kooien bij een overgangstermijn tot 2017 in de situatie dat eind 2011 de te verrijken kooien worden 'verrijkt' (met zitstok, legnest, strooiselvoorziening) en per 2017 wordt omgeschakeld naar een ander huisvestingssysteem?
4. Het bedrijfsleven heeft aangegeven dat een deel van de betreffende leghennenhouders bij een overgangstermijn tot 2017 niet kan investeren in verrijkingselementen omdat deze investeringen niet kunnen worden terugverdiend in een periode van vijf jaar en de banken dergelijke investeringen niet willen financieren. Er mag echter bij een overgangstermijn tot 2017 verwacht worden dat het directe schadebedrag hoger is wanneer een ondernemer met te verrijken kooien eind 2011 omschakelt naar een ander huisvestingssysteem ten opzichte van de situatie dat een ondernemer eerst eind 2011 de kooien verrijkt en per 2017 omschakelt naar een ander huisvestingssysteem. Hoe hoog is het maximale schadebedrag wanneer alle bedrijven met te verrijken kooien per eind 2011 omschakelen? Welke overwegingen heeft een ondernemer om te besluiten om eind 2011 niet te verrijken en om te schakelen naar een ander huisvestingssysteem?
5. Hoe hoog is de totale directe schade, de directe schade op bedrijven met verrijkte kooien en de directe schade op bedrijven met te verrijken kooien bij een overgangstermijn tot 2021?
6. Welke indirecte schadeposten zijn te onderscheiden? Is het gebruikelijk in de bedrijfseconomie dat indirecte schadeposten worden meegenomen bij het vaststellen van economische afschrijvingstermijnen en wettelijke overgangstermijnen?

1.3 Werkwijze, bronnen en opbouw van de notitie

Deze notitie bouwt voort op het LEI-rapport 2.07.10 *Verbod op verrijkte kooien voor leghennen in Nederland*. In deze studie is uitvoerig ingegaan op de gevolgen van een mogelijk verbod op verrijkte kooien. Naast een beschrijving van de legpluimveesector zijn in dit rapport de aspecten rondom dierenwelzijn, milieu, markt en economie beschreven. Indien relevant wordt in deze nota naar dit rapport verwezen om zo herhaling te voorkomen. Om tot een goede schatting te komen van het aantal bedrijven met verrijkte of te verrijken kooien is, naast de LEI-inventarisatie van 2007, gebruik gemaakt van informatie verzameld door het Productschap Pluimvee en Eieren (PPE) van voorjaar 2009. Een andere belangrijke bron van informatie is de Kwantitatieve Informatieve veehouderij (KWIN 2009). Dit is aangevuld met de meest recente informatie beschikbaar bij de verschillende onderzoeksinstituten, de sector, banken, financiële adviseurs en uit het buitenland. Alle bedragen die genoemd worden zijn exclusief btw. In deze notitie worden veelvuldig jaartallen genoemd als ingangsdatum of als overgangstermijn. In principe wordt hierbij steeds 1 januari van het betreffende jaar bedoeld. Indien dit niet het geval is, wordt dit expliciet genoemd.

In dit rapport wordt door het LEI, conform de bedrijfseconomische theorie, de schade berekend bij een aantal overgangstermijnen. De vertegenwoordigers van de sector in de begeleidingscommissie geven hierbij aan dat de situatie in de praktijk hiervan kan afwijken. Voor de zienswijze van de sector wordt verwezen naar de nota van het PPE (PPE, 2009). In hoofdstuk 2 worden de resultaten per paragraaf behandeld. Dit is achtereenvolgens de inventarisatie, bepaling van de afschrijvingstermijn, uitgangspunten, sloopkosten en schadeberekeningen. Vervolgens wordt in hoofdstuk 3 per onderzoeksvraag een kort en bondig antwoord gegeven gebaseerd op de informatie uit hoofdstuk 2.

2 Resultaten

2.1 Inventarisatie aantal bedrijven

Achtergrond

In 1999 is de EU-richtlijn 1999/74/EC aangenomen. In Nederland is deze richtlijn via het Legkippenbesluit geïmplementeerd. Voor de legpluimveehouders betekent dit besluit dat ingaande 1 januari 2003 geen traditionele kooien meer geïnstalleerd mogen worden. In het geval van nieuwbouw of renovatie moeten leghennenhouders kiezen voor verrijkte kooien of scharrelsystemen. Een aantal leghennenhouders heeft er bij de investering voor 1 januari 2003 voor gekozen een kooisysteem te bouwen dat voldoet aan de nieuwe eisen voor verrijkte kooien, maar zonder zitstokken, legnesten en strooiselvoorziening. Concreet betekent dit dat de kooihoogte hoger was dan strikt noodzakelijk. Dit met het oogmerk om voor 1 januari 2012 de kooi te verrijken om dan te voldoen aan de EU-eisen. Indien gesproken wordt van te verrijken kooien betreft het meer-etagekooien waar in een later stadium verrijkingselementen kunnen worden ingebracht.

Inventarisatie

In het voorjaar van 2007 is door LEI geïnventariseerd op hoeveel bedrijven hennen gehouden werden in verrijkte kooien. Hiervoor zijn alle Duitse en Nederlandse fabrikanten van kooisystemen benaderd met de vraag of de laatste jaren verrijkte kooien zijn verkocht aan Nederlandse leghennenhouders. Ook is gevraagd hoeveel bedrijven in de periode voor januari 2003 geïnvesteerd hebben in een kooi die geschikt is om later te verrijken. In 2009 heeft het Productschap Pluimvee en Eieren (PPE) in samenwerking met de NOP en NVP een inventarisatie uitgevoerd om te achterhalen hoeveel bedrijven werken met verrijkte kooien of te verrijken kooien. Hierbij zijn de pluimveehouders benaderd met een vragenlijst om de bedrijfssituatie en meer specifiek het bouwjaar en de investeringen van de kooien in kaart te brengen. Voor deze notitie zijn de gegevens van beide bronnen met elkaar vergeleken. Vanaf 2003 is de oppervlakenorm volgens de EU-richtlijn 550 cm². Dit betekent dat waar gesproken wordt van een henplaats dit betrekking heeft op deze oppervlakenorm.

Verrijkte kooien

In 2009 zijn er in Nederland vier bedrijven met verrijkte kooien met in totaal 303.000 henplaatsen (circa 1% van het aantal leghennen in Nederland). Het aantal henplaatsen varieert daarbij per bedrijf van 40.000 tot 145.000. De verrijkte kooien zijn geïnstalleerd in het jaar 2005 (1 bedrijf), 2006 (2 bedrijven) en 2008 (1 bedrijf).

Te verrijken kooien

Op basis van de inventarisatie van het LEI en PPE blijkt dat er momenteel in Nederland op 26 bedrijven hennen gehouden worden in te verrijken kooien. Het betreft 31 stallen met in totaal 1,4 mln. henplaatsen. Dit is ruim 4% van het totaal aantal in Nederland gehouden hennen. Deze kooien zijn allemaal gebouwd in de periode tussen de tweede helft van 1999 (na de aanname van de EU-richtlijn 1999/74/EC in juni 1999) en de ingangsdatum van het verbod op het bouwen van traditionele kooisystemen per 1 januari 2003. Het merendeel van de te verrijken kooien is echter gebouwd in de jaren 2001 en 2002. De gemiddelde omvang per stal is 45.000 henplaatsen. De spreiding in aantal henplaatsen per stal is echter groot: van 20.000 tot 90.000 hennen per stal.

2.2 Afschrijvingstermijn

Bij het vaststellen van het afschrijvingspercentage van een productiemiddel is de geschatte levensduur van belang. Hierbij kan onderscheid gemaakt worden tussen technische, economische en werkelijke levensduur (Bondt en Ellen, 1995):

- De technische levensduur is de periode waarin het productiemiddel de prestaties levert waarvoor het is aangeschaft;
- De economische levensduur is de periode waarin een productiemiddel economisch rendabel te gebruiken is. Deze periode wordt medebepaald door de technische vooruitgang. Doordat nieuwe systemen op de markt komen waarmee efficiënter of goedkoper geproduceerd kan worden zal de waarde van het huidige productie-

middel versneld afnemen. De economische levensduur is bijna altijd korter dan de technische levensduur (computers zijn hiervan een goed voorbeeld);

- De werkelijke levensduur is de levensduur van een productiemiddel in de praktijk.

Bondt en Ellen (1995) hebben de levensduur van de inventaris van legbatterijen (dus kooihuisvesting) gesteld op 15 jaar, waarbij uitgegaan wordt van blokvervanging. Sommige onderdelen hebben een langere levensduur, maar zullen tegelijkertijd met de rest van de inventaris vervangen worden. Een werkgroep met vertegenwoordigers van onderzoeksinstituten, de landbouwvoorlichting en het bedrijfsleven hebben de keuze gemaakt voor een economische levensduur van 15 jaar. De technische levensduur van de inventaris is in de praktijk regelmatig langer dan 15 jaar.

Ook andere bronnen noemen een afschrijvingstermijn van 15 jaar, namelijk LEI (Van Horne et al., 2007), PVE (2009) en KWIN 2007/2008. In de KWIN 2007/2008 wordt een afschrijvingspercentage van 7% per jaar aangehouden. Afhankelijk van de wijze van afronding is dit een termijn van 14 of 15 jaar. Ook in enkele omliggende landen is een termijn van 15 jaar een gangbare afschrijvingstermijn (of overgangstermijn) bij verandering van de wetgeving voor huisvesting van leghennen. Dit geldt voor Oostenrijk, België en, min of meer, ook voor Duitsland. In bijlage 1 wordt de regelgeving in deze landen kort beschreven.

Er zijn bij de onderzoeksinstituten van Wageningen UR geen recente gegevens bekend van de werkelijke levensduur van kooisystemen in de praktijk. In de praktijk hebben vele factoren invloed op de levensduur van kooien, waardoor er een relatief grote spreiding bestaat tussen bedrijven. Naast de technische staat en het niveau van de onderhoudskosten van de kooien kunnen ook fiscale redenen, financieringsmogelijkheden (bij vervanging) of wetgeving een rol spelen bij de uiteindelijke werkelijke levensduur. Ook kan de gehele bedrijfssituatie van invloed zijn. Een stal is een onderdeel van het bedrijf, waarbij de levensduur van de kooien in een bepaalde stal mede bepaald wordt door de andere bedrijfsonderdelen (bijvoorbeeld leghennen in combinatie met een eierpakstation). Er zijn voorbeelden waarbij de kooien meer dan 20 jaar gebruikt zijn of gebruikt kunnen worden. Deze kooien verkeren in technisch goede staat waardoor een dergelijke lange levensduur mogelijk is. Dit geldt zeker voor het merendeel van de te verrijken kooien die leghennenhouders in 2001/2002 geïnstalleerd hebben. Vooraf was duidelijk dat deze kooien in 2011 voorzien zouden worden van verrijkende elementen (zitstok, legnest en strooiselvoorziening) om hiermee te voldoen aan de EU-regelgeving. Mede door de benodigde afschrijvingstermijn voor de verrijkende elementen is deze groep leghennenhouders voor de kooien van een langere afschrijvingstermijn uitgegaan dan de gangbare periode van 15 jaar. Het is waarschijnlijk dat deze ondernemers destijds gekozen hebben voor meer degelijke, robuuste kooien. De afschrijvingstermijn voor deze kooien is dan 20 jaar en de afschrijvingstermijn voor de verrijkende elementen is 10 jaar.

Op basis van het voorgaande wordt geconcludeerd dat voor de berekeningen in deze notitie kan worden uitgegaan van een levensduur van kooien van 15 jaar. Echter, gezien de specifieke situatie voor de groep bedrijven met te verrijken kooien is het redelijk om de levensduur en de afschrijvingstermijn van deze kooien te stellen op 20 jaar. Dit betekent dat de afschrijvingstermijn voor de verrijkende elementen, die uiterlijk eind 2011 worden aangebracht, dan 10 jaar is.

2.3 Uitgangspunten investeringen

Voor de bedrijven met verrijkte of te verrijken kooien ontstaat er een situatie dat de bestaande hokinrichting (kooien) niet meer gebruikt kan worden. Hierbij is het belangrijk te werken met een duidelijke definitie van de term hokinrichting of kooien. Voor verrijkte kooien en te verrijken kooien zijn dit de volledig uitgeruste meer-etage-kooien met voer- en watervoorziening en mest- en eierafvoer. In deze systemen is de voervoorziening (voergoten aan de voorzijde), drinkwatervoorziening (nippels in de kooi) en eierverzameling (eierbanden aan de voorzijde van de kooi) geïntegreerd. De mestbanden bevinden zich onder de kooien en zijn ook een integraal onderdeel van het kooisysteem. Tevens zijn de onderdelen luchtbehandeling, ventilatie en elektrische installaties gekoppeld aan de hokinrichting en deze zullen dus bij vervanging van de kooisystemen ook vernieuwd worden. Dit geldt echter niet voor de onderdelen eierinpakmachine, silo's, noodstroomvoorziening en kadaverkoeling. Deze onderdelen blijven ook bij vervanging van de hokinrichting bruikbaar.

De investeringskosten voor een traditionele kooi met 550 cm² bedragen € 9,20 per henplaats (KWIN 2009/2010). De extra investering voor de voorbereiding om de kooien te kunnen verrijken, worden geschat op € 1,00

à € 1,50 per henplaats (Van Horne et al., LEI 2007). De totale investering voor te verrijken kooien kan dan gesteld worden op € 10,45 per henplaats.

Voor de verrijkte kooi wordt de investering gesteld op € 16,10 per henplaats (Van Horne et al., LEI 2007). Dit bedrag is gebaseerd op een henplaats met 750 cm² leefoppervlakte. Het LEI heeft in 2007 een aantal kooifabrikanten gevraagd naar de investeringen voor verrijkte kooien. De hoogte van de investering is onder andere afhankelijk van de kwaliteit van de materialen, maar ook van de maatvoering van de stal. In het verleden zijn lagere bedragen als investering voor verrijkte kooien genoemd. Van belang is om alle onderdelen die integraal onderdeel van de kooien uitmaken, mee te nemen in de prijs van de verrijkte kooi. In de genoemde prijs zijn deze onderdelen meegenomen. In deze notitie wordt gerekend met een investering van € 16,10 per henplaats.

De kosten voor het verrijken van te verrijken kooien worden gesteld op € 3,00 per henplaats. Dit bedrag is gebaseerd op informatie die het LEI gekregen heeft van twee fabrikanten. Er is in zowel Nederland als het buitenland nog weinig tot geen ervaring met het verrijken van kooien. Leghennenhouders zullen, normaal gesproken, pas medio 2011 de te verrijken kooien aanpassen om zo per 1 januari 2012 te voldoen aan de EU-regels. Hierdoor zijn er dus geen cijfers bekend over de kosten. Schattingen van kooifabrikanten geven een zeer grote spreiding in kosten per dierplaats (Bijleveld, 2008). De fabrikanten geven daarbij aan dat de kosten sterk afhankelijk zijn van het merk en type kooi. Daarbij komt nog het feit dat een belangrijk deel van de kosten betrekking heeft op arbeid voor het inbouwen van de verrijkende elementen. Ook deze kosten zijn moeilijk in te schatten en zijn sterk afhankelijk van het merk en type kooi en in welke mate deze kooien al zijn 'voorbereid' (Bijleveld, 2008). Het PVE (2009) gaat uit van een bedrag van € 3,00 per henplaats. In deze notitie zal worden gerekend met € 3,00 per henplaats als kosten voor het verrijken van de kooien.

2.4 Sloopkosten

De ondernemer krijgt te maken met sloopkosten bij het voortijdig verwijderen van de stalrichting. Als de kooien nog in goede staat zijn, is er mogelijk nog sprake van een opbrengstprijis. De kooien kunnen namelijk verkocht worden naar landen waar kooien toegestaan blijven. Voor verrijkte kooien zijn dit bijvoorbeeld België, Frankrijk of Polen. Te verrijken kooien kunnen mogelijk verkocht worden aan landen buiten de EU, zoals Oekraïne, Kazachstan en Rusland. In deze notitie wordt er vanuit gegaan dat de kosten van het afbreken en verwijderen vooralsnog gelijk zijn aan de opbrengstprijis van de kooien.

2.5 Schadeberekeningen

2.5.1 Methode

Directe schade wordt in de bedrijfseconomische theorie vermogensschade genoemd. Voor vermogensschade zijn drie categorieën te onderscheiden (Baltussen, 2007), namelijk: stallen, werktuigen en inventaris (hokinrichting).

- *Stallen*

Pluimveestallen aanwezig op het bedrijf met daarin verrijkte of te verrijken kooien. De stallen kunnen weer gebruikt worden voor het houden van leghennen op basis van nieuwe inventaris (koloniehuisvesting of alternatieve huisvesting). Daarom is er geen vermogensschade voor pluimveestallen.

- *Werktuigen*

Op een pluimveebedrijf worden weinig losse werktuigen gebruikt. Indien aanwezig kunnen de werktuigen wederom gebruikt worden bij het houden van leghennen op basis van koloniehuisvesting of alternatieve huisvesting. Daarom is er bij werktuigen geen sprake van vermogensschade.

- *Inventaris*

Voor de betreffende leghennenhouders heeft de inventaris betrekking op de hokinrichting die vooral bestaat uit meer-etagekooien. De bestaande inventaris wordt onbruikbaar en de waarde is dus vermogensschade.

Het bovenstaande betekent dat de vermogensschade voor leghennenhouders uitsluitend betrekking heeft op de inventaris van de stallen. In dit geval de kooien en daarmee verbonden installaties. Een korte overgangstermijn leidt ertoe dat ondernemers vermogensschade leiden, doordat hun verrijkte kooi of verrijkings-elementen die in

een later stadium zijn aangebracht, nog niet afgeschreven zijn. De schadepost bestaat uit het niet-afgeschreven deel van de investering voor de onderdelen die verboden worden en voor onderdelen die als gevolg daarvan niet meer bruikbaar zijn.

In deze notitie wordt vermogensschade voor een legpluimveehouder gedefinieerd als de waarde van de inventaris op het bedrijf op het moment dat de overgangstermijn eindigt. Deze waarde heeft dan betrekking op, afhankelijk van de overgangstermijn, de situatie op 1 januari 2017 of 1 januari 2021.

2.5.2 Verrijkte kooien

Hoe hoog is de totale directe schade op bedrijven met verrijkte kooien bij een overgangstermijn tot 2017 en 2021?

Vier bedrijven werken met verrijkte kooien die in 2005, 2006 en 2008 zijn geïnstalleerd. In totaal betreft het 303.000 henplaatsen (zie paragraaf 2.1). Als gemiddelde investeringsdatum wordt gerekend met 1 januari 2007. Bij een afschrijvingstermijn van 15 jaar zijn de verrijkte kooien dan afgeschreven op 1 januari 2022. Bij een overgangstermijn tot 2017 zijn de kooien, gemiddeld genomen, 10 jaar gebruikt. De waarde van de verrijkte kooien in 2017 is dan 5/15 van de aankoopwaarde. De gemiddelde aankoopwaarde is € 16,10 per henplaats (zie paragraaf 2.3). Figuur 2.1 geeft het verloop van de waarde tussen 2001 en 2022.

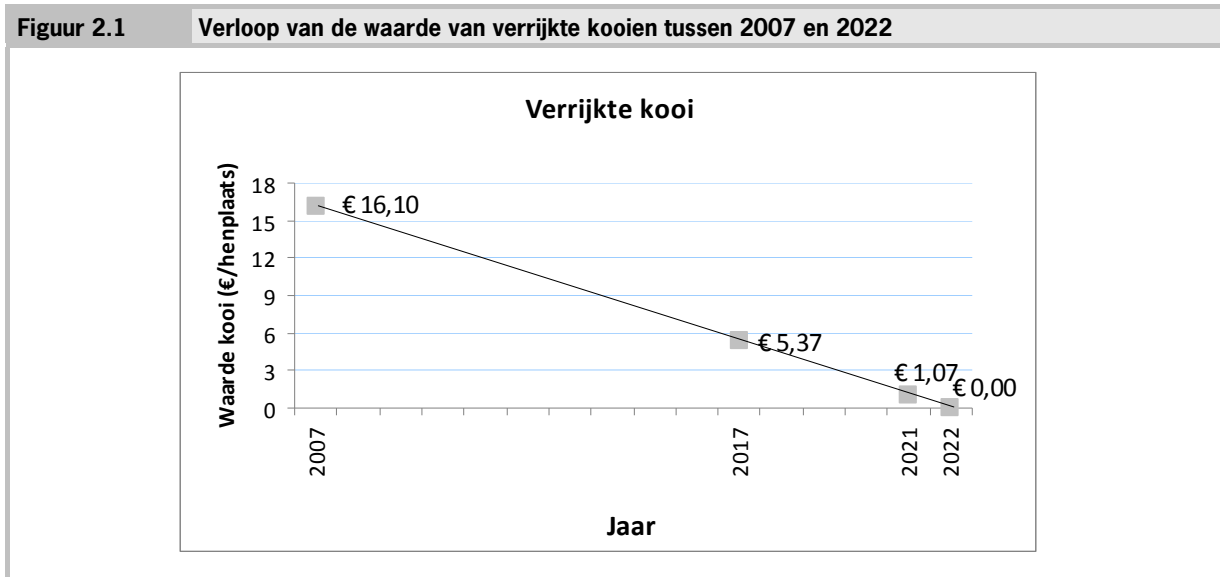
Waarde verrijkte kooien op 1 januari 2017:

- per henplaats: $5/15 * € 16,10$ is € 5,37
- totaal 303.000 henplaatsen * € 5,37 is € 1,63 mln.

Waarde verrijkte kooien op 1 januari 2021:

- per henplaats $1/15 * € 16,10$ is € 1,07 per henplaats
- totaal 303.000 henplaatsen * € 1,07 is € 0,33 mln.

Op 1 januari 2022 is de vermogensschade nihil.

2.5.3 Te verrijken kooien

Hoe hoog is de totale directe schade op bedrijven met te verrijken kooien, waarbij eind 2011 de te verrijken kooien 'verrijkt' worden en per 2017 wordt omgeschakeld naar een ander huisvestingssysteem?

De bedrijven met te verrijken kooien hebben deze vooral geïnstalleerd in de jaren 2001 en 2002. In deze notitie wordt als gemiddelde situatie 1 januari 2002 aangehouden. Bedrijven die in deze jaren een te verrijken kooi hebben geplaatst, wisten dat voor 1 januari 2012 een aanvullende investering nodig zou zijn. Het merendeel van de ondernemers zal dus gekozen hebben voor een systeem dat vanaf 2012 nog de nodige jaren mee zou kunnen. Een redelijke termijn is dat de aan te brengen verrijking 10 jaar mee kan, waarmee de levensduur van de kooi op 20 jaar komt. De einddatum van de overgangstermijn is dan 1 januari 2022.

De investering voor een te verrijken kooi is € 10,45 per henplaats (zie paragraaf 2.3). De verrijkende elementen vergen een investering van € 3,00 per henplaats.

Waarde van te verrijken kooien op 1 januari 2017:

- kooien: $5/20 * € 10,45$ is € 2,61 per henplaats
- verrijking: $5/10 * € 3,00$ is € 1,50 per henplaats
- totale waarde te verrijken kooi € 4,11 per henplaats

Totaal 1,4 mln. henplaatsen * € 4,11 is € 5,76 mln.

Hoe hoog is de totale directe schade op bedrijven met te verrijken kooien, waarbij eind 2011 de te verrijken kooien 'verrijkt' worden en per 2021 wordt omgeschakeld naar een ander huisvestingssysteem?

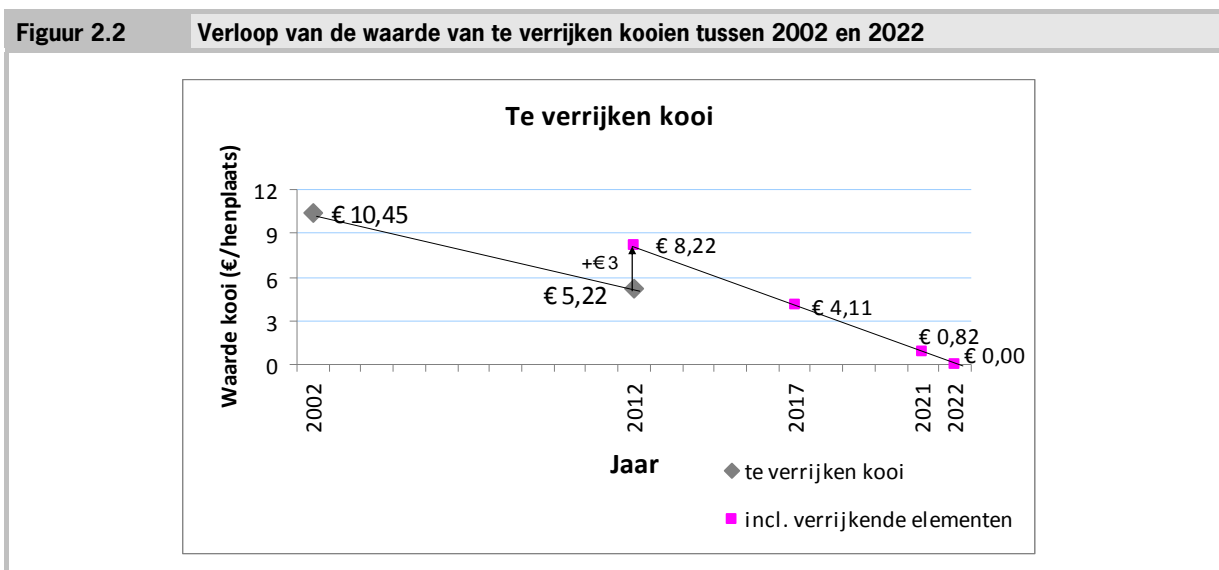
Waarde van te verrijken kooien op 1 januari 2021:

- kooien: $1/20 * € 10,45$ is € 0,52 per henplaats
- verrijking: $1/10 * € 3,00$ is € 0,30 per henplaats
- totale waarde te verrijken kooi € 0,82 per henplaats

Totaal 1,4 mln. henplaatsen * € 0,82 is € 1,15 mln.

Op 1 januari 2022 is de vermogensschade nihil.

Figuur 2.2 geeft het verloop van de waarde tussen 2002 en 2022.

3 Conclusies

In dit hoofdstuk wordt per onderzoeksvraag een kort en samenvattend antwoord gegeven. De antwoorden zijn gebaseerd op de achtergrondinformatie gegeven in hoofdstuk 2. De belangrijkste uitgangspunten daarbij waren:

- in 2009 worden in Nederland 303.000 hennen gehouden in verrijkte kooien;
- de investering in een verrijkte kooi is gemiddeld € 16,10 per henplaats;
- de gemiddelde afschrijvingstermijn van een verrijkte kooi is 15 jaar;
- in 2009 worden 1,4 mln. hennen gehouden in te verrijken kooien;
- de investering in een te verrijken kooi is gemiddeld € 10,45 per henplaats;
- de afschrijvingstermijn voor de verrijkende elementen is 10 jaar. De totale afschrijvingstermijn van kooi met inrichtingselementen is 20 jaar;
- de verrijkende elementen kosten € 3,00 per henplaats (inclusief montage);
- slooppkosten (afbreken en verwijderen) van kooien zijn gelijk aan de opbrengstprijzen.

1. Welke elementen voor directe schade kunnen worden onderscheiden voor de groep van ondernemers die hebben geïnvesteerd in een verrijkte of te verrijken kooi?

Antwoord

Directe schade wordt in de bedrijfseconomische theorie vermogensschade genoemd. Voor vermogensschade zijn drie categorieën te onderscheiden (Baltussen, 2007), namelijk: stallen, werktuigen en inventaris (hokinrichting).

- *Stallen*

Pluimveestallen aanwezig op het bedrijf met daarin verrijkte of te verrijken kooien. De stallen kunnen weer gebruikt worden voor het houden van leghennen op basis van nieuwe inventaris (koloniehuisvesting of alternatieve huisvesting). Derhalve is er geen vermogensschade voor pluimveestallen.

- *Werktuigen*

Op een pluimveebedrijf worden weinig losse werktuigen gebruikt. Indien aanwezig kunnen de werktuigen wederom gebruikt worden bij de het houden van leghennen op basis van koloniehuisvesting of alternatieve huisvesting. Derhalve is er bij losse werktuigen geen sprake van vermogensschade.

- *Inventaris*

Voor de betreffende leghennenhouders heeft de inventaris betrekking op de hokinrichting die vooral bestaat uit meer-etagekooien. De bestaande inventaris wordt onbruikbaar en de waarde is derhalve vermogensschade.

Het bovenstaande betekent dat de vermogensschade voor leghennenhouderij uitsluitend betrekking heeft op de inventaris van de stallen. In dit geval de kooien en daarmee verbonden installaties. Onderdelen die niet tot de integrale kooi-inventaris horen zijn de eierinpakmachine, silo's, noodstroomvoorziening en kadaverkoeling.

Een korte overgangstermijn leidt ertoe dat ondernemers vermogensschade leiden, doordat hun verrijkte kooi of verrijkingselementen, die in een later stadium zijn aangebracht, nog niet afgeschreven zijn. De schadepost bestaat uit het niet-afgeschreven deel van de investering voor de onderdelen die verboden worden en voor onderdelen die als gevolg daarvan niet meer bruikbaar zijn.

De vermogensschade voor een legpluimveehouder kan worden gedefinieerd als de waarde van de inventaris op het bedrijf op het moment dat de overgangstermijn eindigt. Deze waarde heeft dan betrekking op, afhankelijk van de overgangstermijn, de situatie op 1 januari 2017 of 1 januari 2021.

2. Welke directe schadeposten zijn gangbaar in het kader van discussies over wettelijke overgangstermijnen en economische afschrijvingstermijnen?

Antwoord

Zie het antwoord op vraag 1. De directe schadepost, door het LEI vermogensschade genoemd, heeft uitsluitend betrekking op de waarde van dat deel van de inventaris dat aan het einde van de overgangstermijn niet meer praktisch gebruikt mag worden voor het doel waarvoor het aangekocht is. In economische termen betreft dit de waarde van het niet-afgeschreven deel van de inventaris.

Een leghennenhouder heeft de mogelijkheid zijn bedrijf voort te zetten op basis van een nieuw houderijstelsel, namelijk koloniehuisvesting of alternatieve houderij (bijvoorbeeld een volièr- of scharrelstelsel). Deze systemen kunnen worden ingepast in de bestaande stallen. Het is mogelijk dat de maatvoering van de bestaande stal niet goed aansluit bij het nieuwe houderijstelsel. Hierdoor kunnen mogelijk minder hennen gehouden worden in de nieuwe situatie. Om hetzelfde aantal hennen te kunnen houden zal de pluimveehouder moeten investeren in staluitbreiding of stalaanpassing. Bij omschakeling naar koloniehuisvesting kan dit ook het geval zijn. De kosten nemen toe terwijl de leghennenhouder geen meerprijs voor de kooi-eieren krijgt (eieren uit het koloniestelsel concurreren namelijk met buitenlandse eieren uit verrijkte kooien). Hierdoor zal de leghennenhouder, naast de genoemde vermogensschade, een extra schadepost oplopen. De hoogte hiervan zal afhangen van de specifieke bedrijfssituatie.

3. Hoe hoog is de totale directe schade, de directe schade op bedrijven met verrijkte kooien en de directe schade op bedrijven met te verrijken kooien bij een overgangstermijn tot 2017 in de situatie dat eind 2011 de te verrijken kooien worden 'verrijkt' (met zitstok, legnest, strooiselvoorziening) en per 2017 wordt omgeschakeld naar een ander huisvestingssysteem?

Antwoord

De waarde van verrijkte kooien kan in het vrije economische verkeer niet vastgesteld worden omdat hier geen markt voor bestaat. Noodgedwongen wordt daarom de waarde berekend op basis van een normatieve afschrijvingstermijn. Op basis van de genoemde uitgangspunten zijn de schadebedragen berekend bij de verschillende gevraagde situaties. Tabel 3.1 geeft een overzicht.

Tabel 3.1 Schade op bedrijven met verrijkte kooien en te verrijken kooien bij een overgangstermijn tot 2017	
	Schade (mln. euro)
Schade op bedrijven met verrijkte kooien	1,63
Schade op bedrijven met te verrijken kooien	5,76
Totale schade op alle bedrijven	7,39

De waarde van de verrijkte kooien in 2017 is € 5,37 per henplaats. De totale waarde is € 1,63 mln. Er zijn vier bedrijven met verrijkte kooien en dus is de waarde per bedrijf gemiddeld € 408.000.

De waarde van de te verrijken kooien die eind 2011 verrijkt worden is in 2017 € 4,11 per henplaats. De totale waarde is € 5,76 mln. Er zijn 26 bedrijven met dergelijke kooien en daarom is de waarde per bedrijf gemiddeld € 220.000.

De totale schade voor de bedrijven met verrijkte kooien en te verrijken kooien bij een overgangstermijn tot 2017 is € 7,39 mln.

4. Het bedrijfsleven heeft aangegeven dat een deel van de betreffende leghennenhouders bij een overgangstermijn tot 2017 niet kan investeren in verrijkingselementen omdat deze investeringen niet kunnen worden terugverdiend in een periode van vijf jaar en de banken dergelijke investeringen niet willen financieren. Er mag echter bij een overgangstermijn tot 2017 verwacht worden dat het directe schadebedrag hoger is wanneer een ondernemer met te verrijken kooien eind 2011 omschakelt naar een ander huisvestingssysteem ten opzichte van de situatie dat een ondernemer eerst eind 2011 de kooien verrijkt en per 2017 omschakelt naar een ander huisvestingssysteem. Hoe hoog is het maximale schadebedrag wanneer alle bedrijven met te verrijken kooien per eind 2011 omschakelen? Welke overwegingen heeft een ondernemer om te besluiten om eind 2011 niet te verrijken en om te schakelen naar een ander huisvestingssysteem?

Antwoord

Een kooi die in 2011 verrijkt is heeft in 2017 een waarde van € 4,11 per henplaats. Deze waarde is lager dan de waarde voor het moment van verrijken in het jaar 2011. Deze waarde is namelijk € 5,22 per henplaats (zie figuur 2.2). Dit betekent dat het direct opruimen van de kooien in 2011 een hogere schade geeft in vergelijking met de waarde in 2017 na verrijking van de kooi. Wanneer alle bedrijven met een te verrijken kooi eind 2011 zouden om-

schakelen bedraagt de totale schade voor deze bedrijven € 7,31 mln. Samen met de schade voor de verrijkte kooien die in 2017 verwijderd worden is de totale schade dan € 8,94 mln.

Elke leghennenhouder zal afhankelijk van de specifieke bedrijfssituatie een keuze maken om de kooien al of niet te verrijken. Overwegingen om in 2011 om te schakelen zijn:

- *Financieringsmogelijkheden*

Afhankelijk van de hoeveelheid eigen vermogen (de solvabiliteit) zal de ondernemer bij een bank moeten aankloppen voor financiering van de investering voor de verrijking in 2011. Echter, bij vervanging van de complete inventaris in 2011 is een nog hogere investering noodzakelijk. De mogelijkheden voor financiering hangen af van de specifieke bedrijfssituatie en het algemene toekomstperspectief van het bedrijf.

- *Leeftijd van de ondernemer en aanwezigheid van een bedrijfsopvolger*

Indien inmiddels gebleken is dat de ondernemer geen bedrijfsopvolger heeft, dan is het verwijderen van de te verrijken kooien in 2011 een reële optie. De keuze zal ook afhangen van de actuele en te verwachten marktsituatie. Mogelijk wordt het bedrijf eerder dan oorspronkelijk gepland te koop aangeboden.

5. *Hoe hoog is de totale directe schade, de directe schade op bedrijven met verrijkte kooien en de directe schade op bedrijven met te verrijken kooien bij een overgangstermijn tot 2021?*

Antwoord

Op basis van de genoemde uitgangspunten zijn de schadebedragen berekend bij de verschillende gevraagde situaties. Tabel 3.2 geeft een overzicht.

Tabel 3.2 Schade op bedrijven met verrijkte kooien en te verrijken kooien bij een overgangstermijn tot 2021	
	Schade (mln. euro)
Schade op bedrijven met verrijkte kooien	0,33
Schade op bedrijven met te verrijken kooien	1,15
Totale schade op alle bedrijven	1,48

Bij een overgangstermijn tot 2021 is de waarde van de verrijkte kooi nog € 1,07 per henplaats. De totale waarde is € 0,33 mln. Er zijn vier bedrijven met verrijkte kooien en dus is de waarde per bedrijf gemiddeld € 75.000.

De waarde van de te verrijken kooien die eind 2011 verrijkt worden is in 2017 € 0,82 per henplaats. De totale waarde is € 1,15 mln. Er zijn 26 bedrijven met dergelijke kooien en dus is de waarde per bedrijf gemiddeld € 44.000.

De totale schade voor de bedrijven met verrijkte kooien en te verrijken kooien bij een overgangstermijn tot 2021 is € 1,48 mln.

Bij een overgangstermijn tot 1 januari 2022 is de vermogensschade nihil.

6. *Welke indirecte schadeposten zijn te onderscheiden? Is het gebruikelijk in de bedrijfseconomie dat indirecte schadeposten worden meegenomen bij het vaststellen van economische afschrijvingstermijnen en wettelijke overgangstermijnen?*

Antwoord

Indirecte schade wordt volgens de bedrijfseconomische theorie inkomensschade genoemd. Hierbij wordt het inkomen in de nieuwe situatie vergeleken met het inkomen in de oude situatie. In het geval van de leghennenhouderij zal de oude situatie betrekking hebben op het inkomen te behalen met verrijkte kooien en in de nieuwe situatie met kolonie- of alternatieve huisvesting. Wanneer de ondernemer na de overgangstermijn met een ander houderijsysteem leghennen kan houden in de bestaande stallen is het mogelijk een vergelijkbaar inkomen te behalen en zodoende is er geen sprake van inkomensderving.

Er kan wel inkomenschade ontstaan wanneer ondernemers de mogelijkheid wordt ontnomen om een inkomen te verwerven. In een uitzonderlijke situatie zou deze mogelijkheid zich op een individueel bedrijf kunnen voordoen. Dit is het geval wanneer het voor een pluimveehouder niet mogelijk is om na de overgangstermijn op een andere manier zijn bedrijf voort te zetten. Deze situatie kan zich voordoen als de ondernemer bijvoorbeeld geen (milieu)vergunning krijgt om over te schakelen naar kolonie- of alternatieve huisvesting.

Literatuur

Baltussen, W.H.M., J.H. Wisman en I. Vermeij, *Economische verkenning van sanering van de nertsenhoudery in Nederland*. Rapportage 31099. Den Haag, september 2007.

Bondt, N. en H.H. Ellen, *Huisvestingskosten pluimveehouderij. Nieuwe normen voor afschrijving en onderhoud van traditionele huisvestingssystemen*. Informatie en Kennis Centrum Landbouw, Ede, 1995.

Bijleveld, H., 'Risico: arm worden door te verrijken: prijskaartje van het aanbrengen van verrijking in kooien'. In: *Pluimveehouderij* 38 (augustus 2008).

Horne, P.L.M van, G.M.L. Tacken, H.H. Ellen, Th.G.C.M. Fiks-van Niekerk, V.M. Immink en N. Bondt. *Verbod op verrijkte kooien voor leghennen in Nederland. Een verkenning van de gevolgen*. Rapport 2.07.10. LEI Wageningen UR, Den Haag, 2007.

KWIN 2009, *Kwantitatieve Informatie Veehouderij*. Wageningen UR Livestock Research, Lelystad, augustus 2009.

PPE, *Gevolgen verbod verrijkte kooisysteem*. Nota 2009-440-N0030. Zoetermeer, april 2009.

Bijlage

Overgangstermijnen in het buitenland

Oostenrijk

Oostenrijk heeft met ingang van 2005 een verbod op huisvesting van leghennen in kooien afgekondigd. Dit verbod is geldig voor nieuwbouw per 2005 en voor bestaande traditionele systemen per januari 2009. Voor bestaande verrijkte kooien geldt een overgangstermijn en deze systemen mogen tot 2020 gebruikt worden. Te verrijken kooien moeten voorzien worden van de verrijkingen en mogen ook tot 2020 gebruikt worden. Dit betekent dat verrijkte kooien (die gebouwd zijn voor de ingangsdatum van de nieuwe wetgeving in 2005) nog minimaal 15 jaar gebruikt mogen worden.

België

In België heeft een commissie recent een advies gegeven aangaande een mogelijk verbod op verrijkte kooien. Het advies is om niet eerder dan in 2025 tot een besluit te komen om de verrijkte kooien te verbieden. Dit verbod wordt dan ingevoerd met een overgangstermijn van 18 jaar. Dit betekent dat bedrijven die nu investeren in verrijkte kooien deze zeker tot 2025 mogen gebruiken. Dit betekent een termijn van 15 jaar. Het betreft een advies en er is nog geen formeel overheidsbesluit.

Duitsland

In Duitsland is gedurende een zeer lange periode discussie gevoerd over een mogelijk verbod op huisvesting van leghennen in kooien. Hierdoor zijn er zeer weinig bedrijven met verrijkte of te verrijken kooien. Verrijkte kooien die voor 13 maart 2002 in gebruik genomen zijn mogen tot 31 december 2020 gebruikt worden. Bedrijven met te verrijken kooien die voor 13 maart 2002 goedkeuring hebben verkregen, moesten uiterlijk eind 2008 worden omgebouwd tot verrijkte kooi om zo te voldoen aan de EU-eisen. Ook deze kooien mogen tot 31 december 2020 gebruikt worden.

LEI Wageningen UR ontwikkelt voor overheden en bedrijfsleven economische kennis op het gebied van voedsel, landbouw en groene ruimte. Met onafhankelijk onderzoek biedt het zijn afnemers houvast voor maatschappelijk en strategisch verantwoorde beleidskeuzes.

Het LEI is een onderdeel van Wageningen Universiteit en Researchcentrum. Daarbinnen vormt het samen met het Departement Maatschappijwetenschappen de Social Sciences Group.

Meer informatie: www.lei.wur.nl